

Janáček jako „repertoárový autor“ u nás i ve světě

Jiří Zahrádka

Ve svém příspěvku bych se rád zabýval otázkou, do jaké míry byla Janáčková operní tvorba akceptována ve světových operních domech za skladatelova života. Známe místa, data premiér, inscenační týmy i účinkující a díky Janáčkově evidenci novinových výstřižků také kritické ohlasy. Ty svým způsobem vypovídají o tom, do jaké míry byl Janáček atraktivní pro operní publikum a tedy potažmo pro intendanty operních domů a také jak na jeho dílo pohlížela odborná veřejnost. Ale byl Janáček natolik přijatelný nebo dokonce populární skladatel, aby se na zahraničních scénách udržel jako repertoárový autor, jehož díla mohla být uváděna na jedné scéně intenzivněji během několika sezón, či byl pouhou nepřehlédnutelnou kuriozitou, kterou se neslušelo obejít, ale inscenace se dočkaly je několika málo repríz? Pokusme se na tuto otázku odpovědět a srovnat přijímání Janáčkovy operního díla u nás a v zahraničí.

Nejprve krátce nastiňme situaci uvádění Janáčkových oper v našich operních domech. Je pochopitelné, že největší zájem projevovalo o Janáčkovu operní dílo brněnské divadlo. To také bylo jedinou scénou, kde byly skladatelovy opery uváděny před rokem 1916, tedy před rokem pražské premiéry *Její pastorkyně*. Za skladatelova života zde byly postupně nastudovány jako v jediném divadle na světě všechny jeho opery s výjimkou *Osudu* a *Z mrtvého domu*. Opera *Počátek románu* byla uvedena v Prozatímním českém národním divadle v Brně v roce 1894 v počtu pouhých čtyř představení. Naproti tomu první nastudování *Její pastorkyně* v roce 1904 v témže divadle, avšak již z názvem Národní divadlo, bylo co do počtu repríz daleko úspěšnější. Odehráno bylo celkem deset představení a dvě představení zájezdová. O dva roky později při novém nastudování *Její pastorkyně* se počet uvedení zastavil na čísle tři. V roce 1911 byla nová inscenace předvedena pětkrát a v roce 1913 totéž nastudování jednou. Další nové inscenování spadá do období po premiéře opery v pražském Národním divadle v roce 1916. Žel prameny z období 1916–1918 jsou natolik neúplné, že nemáme k dispozici přesný počet představení, ale pravděpodobně šlo o nízký počet repríz. O následujícím nastudování již v nové budově opery v divadle Na hradbách v roce 1919 víme, že bylo provedeno sedmkrát, o rok později čtyřikrát, v roce 1921 třikrát, 1922 pětkrát a 1923 třikrát. Je zajímavé, že nová inscenace z roku 1924, která vznikla u příležitosti Janáčkových sedmdesátin, nepřinesla zvýšený zájem o dílo, neboť byla provedena pouze třikrát, v roce 1925 čtyřikrát, 1926 dvakrát, 1927 šestkrát a v roce 1928

do srpna třikrát. Daleko menšího zájmu se dostalo opeře *Káťa Kabanová*, která byla uvedena v Brně poprvé v roce 1921. V premiérovém roce zazněla čtyřikrát, o rok později šestkrát a v roce 1923 dvakrát. Nové nastudování opery v roce 1924 k skladatelovým sedmdesátinám přineslo pět představení. Totéž nastudování zaznělo také dvakrát v roce 1928 v rámci Československé výstavy soudobé kultury. Opera *Příhody lišky Bystroušky* byla provedena v premiérovém roce 1924 devětkrát, o rok později pětkrát a v roce 1927 dvakrát. Úctyhodného čísla se dočkalo nastudování skladatelovy prvotiny *Šárka* v roce 1924, která byla uvedena pětkrát a jednou v roce následujícím. *Výlet pana Broučka do Měsíce* se dočkal v témže roce stejného počtu představení jako *Šárka*, tedy šesti. Nevelkého zájmu se dočkala i posluchačsky jistě náročnější *Věc Makropulos*, která zazněla v roce premiéry 1926 dvakrát a o rok později čtyřikrát. Jak je patrné, Janáčková operní tvorba byla uvedena v Brně téměř v celistvosti, avšak o skutečném repertoárovém kusu, který by byl úspěšně provozován po delší dobu, můžeme hovořit pouze v případě *Její pastorkyně*, méně to platí pro *Káťu Kabanovou* a *Příhody lišky Bystroušky*. Další opery byly dávány v počtu několika málo repríz, což naznačuje menší zájem diváků o tyto tituly. Z vybraného vstupného lze také jednoznačně usuzovat, že představení nebyla až na výjimky silně navštěvovaná. Mimo to uvedl dvakrát v roce 1926 v Brně *Její pastorkyni* také Vereinigte Deutsche Theater.

Poněkud jiná situace byla v Národním divadle v Praze. Zde byla od samého počátku jako repertoárový kus chápána *Její pastorkyňa*. První nastudování v roce 1916 se udrželo nepřetržitě na repertoáru až do roku 1924. V roce 1916 byla opera uvedena osmnáctkrát, o rok později devětkrát, v roce 1918 desetkrát. V následujících letech pak v roce 1919 šestkrát, 1920 také šestkrát, 1921 osmkrát, 1922 a 1923 po třech představeních a o rok později jednou. Další nastudování v roce 1926 přineslo třináct představení, v roce 1927 pouze jedno a do srpna 1928 tři. Stejné reprízy se *Její pastorkyňa* dočkala na prknech pražského Národního divadla 18. listopadu 1929. Další opera, která byla na této scéně nastudována, byly *Výlety paně Broučkovy* v roce 1920, které zde byly provedeny devětkrát a o rok později jednou. Nevalného zájmu se dostalo *Káti Kabanové*, která byla v roce premiéry 1922 provedena čtyřikrát, ve stejném počtu v následujícím roce a v roce 1924 dvakrát. *Příhody lišky Bystroušky* byly dávány pouze v roce 1925 v počtu dvanácti představení. Poslední operou uvedenou za skladatelova života v pražském Národním divadle byla *Věc Makropulos* v roce 1928, která byla do srpna uvedena celkem šestkrát. Je zřejmé, že významnějšího a dlouhodobějšího zájmu se zde dostalo pouze *Její pastorkyni*. Další opery byly uváděny spíše nárazově i když ne ve zcela zanedbatelném počtu repríz. Z pražských scén nelze opomenout Neues Deutches Theater s nastudováním *Její pastorkyně* v roce 1926 s pěti představeními

a v dalším roce s jedním. Tatáž scéna pak provedla v roce 1928 ještě čtyřikrát Kát'u Kabanovou.

Pro doplnění uvedme i další místa tehdejšího Československa, kdy byly opery Leoše Janáčka nastudovány. Její pastorkyňa v Prostějově (1916), Plzni (1919, 1925), Ostravě (1919), Bratislavě (1920, 1926) a Olomouci (1924). Zde byla kupříkladu opera uvedena v roce 1924 sedmkrát, 1925 šestkrát, 1926 čtyřikrát a o rok později třikrát. Jablonec nad Nisou v roce 1927 uvedl Její pastorkyňa dvakrát, ve stejném roce Ústí nad Labem pětkrát, ve stejném roce pak České Budějovice a o rok později ještě dvakrát Opava. Kát'a Kabanová byla vedle Bratislavy (1923) uvedena také o rok později v Plzni celkem šestkrát, v roce 1925 čtyřikrát. Další opery nebyly na území Československa za skladatelova života provedeny. I zde můžeme pozorovat jednoznačný zájem o Její pastorkyňa.

Podobná situace je i v zahraničních operních domech. Její pastorkyňa se nedlouho po uvedení ve vídeňském K.K. Hof - Operntheateru rozběhla z německy mluvících zemí do celé Evropy a USA. Zde uvádím kompletní soupis jednotlivých nastudování Její pastorkyňa i s počtem odehraných představení: Vídeň, K.K. Hof - Operntheater 1918 (10), Kolín nad Rýnem, Vereinigte Stadttheater 1918 (5), 1919 (6), 1920 (2), 1922 (1), Záhřeb, Narodno kazalište (1920 (9), 1921 (1), 1925 (1), Lublaň, Narodno gledališče 1922 (8), 1923 (5), Frankfurt nad Mohanem, Städtische Bühnen 1923 (2?), 1924 (3), 1925 (1), Berlín, Deutsche Staatsoper 1924 (6), 1925 (5), 1927 (5), Freiburg I. B., Stadttheater 1924 (4), Lublaň, Slovensko Narodno gledališče 1924 (3), 1924 (3), New York, Metropolitan Opera House 1924 (?), Achen, Stadttheater 1924 (4), Darmstadt, Hessisches Landestheater 1925 (4), Gera, Russisches Theater 1925 (3), Norinberk, Vereinigte Staatstheater 1925 (10?), Augsburg, Städtische Bühnen 1925 (7), Bremen, Theater der Freien Hansestadt 1925 (5), Coburg, Landestheater 1925 (3), Basilej, Stadt – Theater 1925 (4), Breslau, Stadttheater 1925 (9), 1926 (4), Osnabrück, Stadttheater 1925 (2), 1926 (2), Magdeburg, Städtische Theater 1925 (5), 1926 (1), Altenburg, Landestheater 1926 (4), Wiesbaden, Staatstheater 1926 (9), 1927 (2), Stuttgart, Württembergische Landestheater 1926 (10), Trier, Theater der Stadt 1926 (3), Poznaň, Teatr Wielki 1926 (9), Ulm, Stadtteater 1926 (4), Lvov, Miejski teatr wielki 1926 (6), Essen, Stadttheater 1926 (9), Výmarn, Deutches Nationaltheater 1926 (9), Erfurt, Stadttheater 1926 (8), Braunschweig, Landestheater 1926 (6), 1927 (4), Königsberg 1926 (2), 1927 (4), Düsseldorf, Städtisches Theater 1926 (4), Rotha, Landestheater 1926 (5), Karlsruhe, Landestheater 1926 (3), Danzig, Stadttheater 1926 (2), Greifswald, Theater in der Universitätsstadt 1926 (3), Hagen, Stadttheater 1926 (3), Mannheim, Nationaltheater 1926 (6), Barmen – Elbepfeld, Stadttheater 1926 (4), 1927 (8), Antverpy, Koninklijke Vlaamse

Opera 1927 (8), Rostock, Stadttheater 1927 (5), Staarbrücken, Stadttheater 1927 (7), Záhřeb, Narodno kazalište 1927 (5), Plauen, Theater der Stadt 1927 (4), Chemnitz, Opernhaus 1927 (7), Schwerin, Mecklenburgische Staatsbühne 1927 (6), Bremerhaven, Stadttheater 1927 (3), Hannover, Landestheater, 1927 (7), Stettin, Stadttheater 1927 (4), 1928 (4), Bamberg, Stadtverwaltung 1927 (5), 1928 (1), Lipsko, Neues Theater 1928 (7), Bělehrad, Narodno pozorište 1928 (4?), Mönchengladbach, Stadttheater 1928 (6), Freiburg I. B. 1928 (3), Helsinky (?), Würzburg, Stadttheater 1928 (5), Krevele, Stadttheater 1928 (5), Dortmund, Stadttheater 1928 (5). Káťa Kabanová se za skladatelova života dočkala pouze dvou nastudování v roce 1922 v Kolíně nad Rýnem v Bühnen der Stadt, kde je doloženo pouze jedno představení, a v roce 1926 v Berlíně v Stadtische Oper, kde byla uvedena tři představení. Poslední operou, která byla za skladatelova života uvedena v zahraničí, byly Příhody lišky Bystroušky ve třech představeních v roce 1927 v Menzu ve Stadtisches Theateru. Jak je zřejmé, na zahraniční scény se za Janáčkovu života prosadila v podstatě pouze Její pastorkyňa. V některých německých kulturních centrech jako Berlín, Frankfurt nad Mohanem či Kolín nad Rýnem zůstala na repertoáru divadel dokonce po několik sezón. Pochopitelně zde platí obecné pravidlo, že divadla ve velkých městech si mohla dovolit reprizovat inscenaci vícekrát než místa s menším osídlením. Uvedení Káti Kabanové a Příhod lišky Bystroušky byl však v zahraničí zcela ojedinělý počín.

Závěrem můžeme konstatovat, že přístup k uvádění operních děl našeho nejvýznamnějšího dramatického skladatele Leoše Janáčka u nás a v zahraničí byl v mnohém specifický. Dvě nejvýznamnější české operní scény v Národním divadle v Praze a Brně měly snahu ukotvit skladatelův umělecký odkaz v kmenovém repertoáru divadel. Tohoto úkolu se ujalo především brněnské Národní divadlo, které mělo k Janáčkovu dílu z pochopitelných důvodů zcela osobitý vztah. Ačkoliv ze strany vedení divadla, především dirigenta Františka Neumanna, byla snaha udržet na repertoáru co největší počet janáčkovských inscenací, dle pokladních knih je jasné, že po třetí repríze se návštěvnost většinou podstatněji snížila. Není proto překvapením, že si Janáček zapsal do svého nástěnného kalendáře své pocity ze slavnostních představení v květnu 1928 k příležitosti otevření Československé výstavy soudobé kultury: *Káťa Kab. „slavnostní předst. k zahájení výstavy“*. *Ani výbor ani ministři; poloprázdno*. Také slavnostní koncert a představení *Její pastorkyňe* následujícího dne Janáčka rozhořčil: *„Koncert slavnostní“ Sinfonietta . 56 posluchačů v divadle! Nikdo z výst. výboru, nikdo z družstva. Večer Její pastorkyňa „slavnostní“ – nikdo v lóžích; ani výst. výbor, ani družstvo*. Je to naposledy, kdy Janáček slyšel svá díla. Nedlouho poté odjel do Luhačovic a poté na Hukvaldy, kde náhle zemřel. V Praze byla situace poněkud odlišná.

Po Kovařovicově smrti se nezištně ujal Janáčkovy díla nový šéfdirigent Otakar Ostrčil, který v těsném závěsu za Brnem uváděl skladatelovy novinky. I přes pozdější osobní rozpory mezi dirigentem a skladatelem se snažilo pražské Národní divadlo udržovat Janáčkovy opery na repertoáru. Situace se změnila až po smrti Janáčka, kdy se v následných desíti letech Janáček na této scéně téměř neobjevoval. V zahraničních divadlech se prosadila ve dvacátých letech v podstatě pouze *Její pastorkyňa* a to v několika případech jako repertoárové představení. Avšak většina evropských zemí jako Francie, Itálie, Španělsko či Anglie Janáčka jako operního autora vůbec nepoznaly. Přesto měl Janáček štěstí na vynikající interprety jakými byli Otto Klemperer, Fritz Zweig či Erich Kleiber.

Ve dvacátých letech se v uvádění Janáčkovy díla projevil trend, který byl překonán až o několik desítek let později. Jako opera, kterou je možno zařadit na repertoár po několik sezón, byla chápána pouze *Její pastorkyňa*. Postupně se k této opeře přidávaly i další dva tituly *Káťa Kabanová* a *Příhody lišky Bystroušky*. Některé opery si musely na zahraniční uvedení počkat téměř čtyřicet let jako *Výlety páně Broučkovy*, či dokonce téměř sedmdesát let v případě *Šárky*. Je patrné, že obliba Janáčkových oper v zahraničí byla nejprve v německy mluvících zemích, poté se v dalších letech rozšířila do anglosaských zemí a v poslední době také do Francie. Výběr děl oproti dvacátým letům se v posledním období posunul k uvádění děl za skladatelova života chápaných jako spíše problematičtější, jako *Osud*, *Výlety páně Broučkovy* či *Z mrtvého domu*. Nejradostnější skutečností je, že Janáčkovy opery jsou v zahraničí uváděny se stále větší intenzitou.

Janáček jako „repertoárový autor“ u nás i ve světě

Shrnutí

Autor sleduje četnost v uvádění Janáčkových operních děl, zvláště za skladatelova života, jak v ČSR (hlavně Národní divadla v Praze a Brně, která měla snahu uvádět celý skladatelův umělecký odkaz ve svém kmenovém repertoáru), tak i v zahraničních divadlech, kde se prosadila ve dvacátých letech v podstatě pouze Její pastorkyňa, ale později i Káťa Kabanová a Příhody lišky Bystroušky v německy mluvících státech, poté i v anglosaských zemích a v poslední době též ve Francii.

Janáček as a „repertoire-composer“ in Czechoslovakia and abroad

Summary

The author observes the frequency of staging of Janáček's operas, especially throughout composer's lifetime, both in Czechoslovakia (mainly National Theatres in Prague and Brno, which endeavoured to stage the whole composer's operatic works in their essential repertory), and abroad, where only Jenůfa gained recognition in the 1920's. Káťa Kabanová and Cunning Little Vixen became later successful in German-speaking countries, then in English-speaking countries and recently also in France.